

סמכות ההוצאה למלחמת הרשות

הרב נחום נריה

א) סמכות הכפיה ליציאה לצבא להלחם מלחמת רשות ממשיפטי המלוכה היא – לדעת הרמב"ם – ומסורה אך ורק למלך ישראל בלבד¹ – ולדעת הרמב"ן מסורה הרשות למלכות והם מלך ושופט או למי שהעם ברשותו².

ב) לדעת ר' יצחק אברבנאל סמכות הוצאה למלחמה מסורה למלכי ישראל ולשופטי³ ישראל "שאלה ואלה היו ממונים על המלחמות לצאת ולבוא לפני העם". אפשרות ההוצאה למלחמה ע"י השופטים היא רק בזמן שאין מלך לישראל והיה לשופטים כח השופט וכח המלך⁴. בשעה שאין שופט מוסמך – "בית דין הגדול הם המוציאים למלחמת הרשות שבמקום שלא היה מלך הם היו הלוחמים"⁵.

ג) יש שהבין בדעת הרמב"ם⁶ שסמכות הוצאה למלחמת רשות נתונה לבי"ד הגדול של ע"א (4) בלבד ונדרחו דבריו.

מקורות:

1. בפינה"ש לרמב"ם פרק ב' דסנהדרין "ומתנאי מלחמת הרשות שלא תהי' אלא במלך וסנהדרין". וברמב"ם פ"ד מהל' מלכים הלכה י' פסק... שאין ממליכין מלך תחילה אלא לעשות משפט ומלחמות שנאמר "ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו" ואם סמכות הוצאה למלחמת רשות מסורה לידי שופט או מי שהעם ברשותו, לשם מה דרשו ישראל משמואל למשוח להם מלך, הרי שמואל עצמו הי' יכול להוציאם למלחמות רשות? וכך כתב הנצי"ב בספרו "מרומי-שדה" עירובין מ"ה ב' (ודלא כרש"י שם) בפירוש ראית הגמ' שם דמלחמה שרי גם ברשות זה אינו אלא במלך כדאיחא בשבת דף נ"ה ובקדושין מ"ג א' מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו. וכן ב"משפט כהן" למרן הגראי"ה קוק זצ"ל חשובה קמ"ה נקט דמלחמת רשות אינה מסורה אלא למלך. ור' בשו"ת עמוד הימיני לגר"ש ישראלי שליט"א סימן ז' בהגה"ה. שעמד בסתירת דברי הרב זצ"ל וכן עמד בזה הרב וולדנברג שליט"א בספרו הלכות-מדינה ח"ד פ"ג שער ד'.

2. הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות מצוות לא תעשה בסכמו מנינו ושיטתו "ויש לי ענין מצוה מסתפק עלי והוא שיראה לי שמצוה על המלך או על השופט ומי שהעם ברשותו להוציאם לצבא במלחמת רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנהג בענין. והוא אמרו יתעלה "לפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה". (במדבר כ"ז). יצוה ביהושע שהוא המושל הוא אשון אשר הוא פקיד על העדה שישאל באורים-ותומים ועל פי משפטם יוציאם ויביאם וכן בכל השופטים והמלכים".

ונראה שהסבר ומקור דברי הרמב"ן הוא מדברי הגמ' בסנהדרין דף ט"ז א' המצוטטת בדבריו "אין מוציאים למלחמת הרשות אלא עפ"י בי"ד של שבעים ואחד". מנא הני מילי אמר ר' אבהו דאמר קרא (במדבר כ"ז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד הוא זה מלך וכל בני ישראל אתו זה משוח-מלחמה וכל העדה זה סנהדרין, ודילמא לסנהדרין הוא דקאמר להו רחמנא דלישיילו באורים ותומים אלא כי האי דאמר רב אחא בר ביזנא... כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדוננו המלך עמך ישראל צריכים לפרנסה... אמר להן לכו ופשוטו ידיכם בגדוד מיד יועצין באחיתופל ונמליכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים. (סנהדרין ט"ז א').

וקשה: הרי מלחמות יהושע מלחמות-מצוה הן וכיצד רוצה הגמרא ללמוד שאין מוציאים למלחמת-

רשות אלא עפ"י בי"ד של ע"א? ויש לישיב שליהושע נמסרו סמכויות הוצאה למלחמת רשות כמו מלחמת מצוה והפסוק מיירי במלחמת רשות. וכך מצאתי בחידושי ר' יונה למס' סנהדרין שהקשה ותירץ: וקרא במלחמות הרשות כתיב - דכיון דדריש אותה זה משוח מלחמה ממילא ידעינן דבמלחמת מצוה ליכא משוח דלא אשכחן משוח מלחמה אלא בפרשת ודברו השוטרים וקרא במלחמות הרשות כתיב שאם רצה יהושע לעשות מלחמת רשות צריך לשאול באלעזר הכהן. והוסיף מ"מ מצאתי לה"ר משה [הרמב"ם] שכתב אחד מלחמת מצוה ואחד מלחמת הרשות ממניס כהן לדבר אל העם.

ומפורש שלדעת הרמב"ן ורבינו יונה נמסרה סמכות הוצאה למלחמת רשות ליהושע בן נון שהי' אך שופט ומהרמב"ן שפירש במהלך הסוגיא שלמדנו ממעשה דוד שאין מוציאין למלחמת רשות אלא עפ"י בי"ד. ונראה ששוב מתפרש הפסוק ולפני אלעזר הכהן יעמוד כפי שנקטה הגמ' בהו"א שהפסוק מדבר בהוצאה למלחמת רשות ואין מוציאין למלחמת רשות אלא עפ"י בי"ד של ע"א ואורים-ותומים. והרמב"ם לשיטתו בדין משוח מלחמה לא פירש כן. וכמו שהעיר ר' יונה, שהפסוק מדבר גם במלחמת מצוה ולדבריו צריך לישיב כתיורצו הראשון של ר' יונה דהוה מצי למידי אלא דעדיפא מינה פריך.

ואם כנים אנו בדרכנו דהפסוק מיירי במלחמת רשות מתבאר דחובת שאילה באורים ותומים - לדעת הרמב"ן - היא אך ורק במלחמת רשות ומש"כ ומי שהעם ברשותו להוציאם לצבא במלחמת רשות או מצוה - כוונתו רק לקביעת הגברא המחויב במצוה והוא המוציא למלחמת מצוה ורשות אשר מחוייב להשאל באורים-ותומים בהוצאת העם למלחמה וב"כלי חמדה" לג"ר מאיר דן פלוצקי וכן בספר "בגדי כהונה" לגרמ"ל שחור נקטו בדעת הרמב"ן דמצוה להשאל באו"ת במלחמת-מצוה ובמלחמת רשות והקשו עליו מהגמ' בעירובין ס"ג א' דלא אשכחן דאצטרין יהושע לשאול באו"ת אצל אלעזר הכהן והרי מצוה היא - לדעת הרמב"ן להשאל באו"ת - ולדברינו ניחא דהמצוה רק במלחמת רשות היא ובמלחמת רשות לא נלחם יהושע. וע' בספר "משפט-המלוכה" לר"י גרשוני פ"ה ה"ב ממלכים. והלכות-מדינה לגר"א יי וולדנברג שליט"א ח"ב שער ד' פרק ב'.

ונראה להוסיף שלשון הרמב"ן ולמי שהעם ברשותו להוציאם לצבא כוונתו שהחיוב מוטל על המלך שהוא הסמכות המאשרת את המלחמה או על שר הצבא המבצע הם החייבים להשאל באורים ותומים. ומבוארת לשון הגמ' בסנהדרין שם: ושאלין באורים ותומים. והיינו דהמצוה היתה מוטלת גם על שרי הצבא המפקדים, [ועי' בספר "בגדי כהונה" לגרמ"ל שחור פרק "האורים והתומים" סוף אות מ"ו שחמה בזה על דברי הרמב"ן].

והנה לשיטת הרמב"ן שסמכות כפיה להוצאה למלחמת רשות נחנה גם ליהושע שהי' נביא ושופט אך מעמד אישי של מלך לא ניתן לו (במעמדו של שופט בכלל ויהושע בפרט, ע' באברבנאל בהקדמתו לספר שופטים ובביאור מפורט בענין משה ויהושע וגדר שופט ומלך, ראה בספרו של הגר"ש ישראלי "עמוד הימיני" סי' ז'). חזינן דהוצאה למלחמת הרשות אינם ממשפטי המלך כ"א נמסרו למלכות. והרמב"ם כפמש"נ חולק וס"ל דרק למלך נמסרה הסמכות. נמצינו למדים שנחלקו הרמב"ם והרמב"ן אם כפיה למלחמת רשות ממשפטי המלוכה שנתיחדו למלך היא ממשפטי המלוכה אשר נמסרו למנהיגי הציבור. והגדרתו של הרמב"ם לתפקידו של מלך ישראל "שאינן ממליכין מלך תחילה אלא לעשות משפט ומלחמות שנאמר ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו" (פ"ד ממלכים ה"י) אינה תופסת לדעתו של הרמב"ן שכן גם שופטי ישראל יכולים להלחם את מלחמות-ה'. ולדעת הרמב"ן תפקידו של מלך הוא פנימי - וכדברי הרמב"ם בספר המצוות מצוה קע"ג "למנות עלינו מלך יקבץ כל אומתנו וינהיגנו" (וצ"ע בסתירת דברי הרמב"ם). וכדברי הרמב"ן מצינו מפורש דעת רש"י בסנהדרין כ' ב' ד"ה עמי הארץ קלקלו שאילו זקנים שאלוהו לשופטם ולרדות הסרבנים שבהם אבל עמי הארץ תלו עליו מלחמותיהם שאמרו ויצא בראשינו ונלחם את מלחמתנו". וע' בהוספות הרי"ף (לר"י יעקב פינדקי ז"ל) על פירוש האברבנל בשמואל שהעיר מדברי רש"י אלו העומדים בניגוד לדעת הרמב"ם. אולם ציין כמקור לדברי הרמב"ם הגמ' בקידושין ל"ו ב' מלך דרכו לכבש ופירש"י "ישימו עליהם לאלתר ויצא לפניהם".

"הלכות מלכים ומלחמותיהם" הכותרת אשר קבע הרמב"ם להלכות מלכים, הם לשיטתו שתפקיד המלך הוא להלחם אך לרמב"ן ולרש"י המלחמות אינם מתפקידי המלך במיוחד. [דברי הרמב"ם נגו שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוה ונלחם מלחמות ה' הרי זה מלך וכל מצוות המלכות נוהגות בו (פ"א ממלכים ה"ח) וכן דבריו ואם יעמוד מלך

מבית-דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו. וילחם מלחמות ה' הרי זה בחזקת שהוא משיח וכו' נראה שאף הם יסודותיהם בחפיסתו בלבד וע' [.
וברמב"ן שם "והנה הרב בעצמו כתב בהקדמתו למצוות בלשון הזה וידוע שהמלחמות וכיבוש הארצות לא יהיה אלא במלך ועצת סנהדרין גדולה וכהן גדול כמו שאמר "ולפני אלעזר הכהן יעמוד" וצ"ע בסתירת דברי הרמב"ם, ולפמש"כ ניחא דבספר המצוות מצוה קצ"א נקט הרמב"ם דמלחמת מצוה אין משוה-מלחמה וכרמב"ן ואז נתפרשה לו הגמרא כדעת הרמב"ן שלמסקנה ניתן ללמוד מ"ו לפני אלעזר הכהן יעמוד" ולפי"ז גם ליהושע היתה סמכות הוצאה למלחמת-רשות ואין הוצאה למלחמת רשות בלעדית למלך ישראל. ולכן בסה"מ הגדיר הרמב"ם תפקידו של מלך שיקבץ כל אומתו וינהיגו ושלא כדבריו בהל' מלכים שמלך תפקידו למשפט ומלחמות והדברים מאירים.

3. שופט - לדעת ר' יצחק אברבנאל - הוא המתמנה ע"י בי"ד או קבלת ישראל על עצמם "ואין ספק שהשופטים היה מעירם ראשונה רוח ה' רוח עצה וגבורה ושרשו ממו"נ לרמב"ם ח"ב פרק מה' ובראות ישראל ששם ה' נקרא עליהם יבחרו בהם וימנו אותם לשופטים עפ"י בי"ד" (אברבנאל בהקדמתו לספר שופטים) וסמכויותיו: שיפוט, לוחמה והענשה שלא מן התורה כהוראת שעה.

4. אברבנאל בהקדמה לספר שופטים.

5. אברבנאל דברים פרק כ' פסוק י'. דעתו של ר' יצחק אברבנאל שרשיה נעוצים בשיטתו שמלך באומות הוא רע הכרחי, ובישראל מצות מינוי מלך תלויה ברצון העם ואינה חיובית, ובהתאם לכך אין אפשרות שהוצאה למלחמה ומשפט ימסרו למלך בלבד. ר' פירושו לספר דברים פרק י"ז פסוקים י"ד, בהקדמה ראשונה ובהקדמה השניה שם ובפרושו לפרשת המלך בשמואל.

6. ר' יום-טוב העליר ליפמן בעל התוספות יו"ט על המשניות בפירושו לסנהדרין פ"ב משנה ד', יעו"ש שכל תפיסתו בדעת הרמב"ם תמוהה - דעת הרמב"ם היא כמבואר בדבריו שהמלך הוא המוציא את העם למלחמה, זכות הכפי' היא בלעדית למלך אלא שלשם אפשרות הכפיה במלחמת הרשות זקוק המלך לרשות בי"ד. ר' בספר "יין הרקח" לר' אלעזר רוקח מאמסטרדם (הובא "לאור ההלכה" לגרש"י זויק, שליט"א, הלכות מדינה לגרא"י וולדנברג ה"ב שער ד' פ"ה ור' בספר "נר ליחזקאל" לזכרו של יחזקאל עזרא בצלאל הי"ד בביירו של הרב משה מירניק עמ' 109.